

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника

**Назимка Єгора Сергійовича на дисертацію Чекмарьової Ірини Миколаївни
«Запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України», подану на
здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08
– кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Сучасний стан злочинності в Україні є однією з найбільш актуальних суспільних проблем. Злочинність становить загрозу для безпеки всіх сфер життєдіяльності суспільства, завдає шкоди правопорядку, негативно впливає на соціальний, культурний та економічний розвиток, істотно підсилює рівень соціальної напруги в країні. В регіонах спостерігається не лише зростання злочинності, а й поява її нових форм та видів; збільшується рівень та ступінь тяжкості традиційних видів злочинів; зростає кількість випадків застосування зброї; набуває поширення використання під час вчинення злочинів високих технологій, найсучасніших досягнень науки і техніки; простежуються тенденції до виникнення такого явища, як регіональна спеціалізація злочинності; експортування певних видів злочинності з одних регіонів до інших. Більш того, як справедливо зауважує авторка поданої до рецензування дисертації, зараз «спостерігаються істотні зміни кількісних та якісних показників стану регіональної злочинності, зокрема й у прикордонних областях України. Діяльність сучасних злочинців вже не обмежується розмірами одного якогось регіону, або території району, міста, області і навіть країни. Сучасна регіональна злочинність у прикордонні стала більш мобільною, гнучкою, тоді, як самі злочинці виявляють більшу досвідченість і активність у запровадженні нових форм, видів і способів ведення злочинної діяльності» (с. 13).

За цих обставин, цілком логічно, що представники кримінологічної науки, звертаються проблем запобігання злочинності у регіонах нашої держави. Більш того, саме одеська кримінологічна школа зараз є флагманом розвитку такого кримінологічного напрямку, як географія злочинності, кримінологічне регіонознавство. Зазначений напрям наукових досліджень завжди залишається актуальним.

Фахівці, які вивчають проблеми протидії злочинності у зазначеній сфері, не схильні ідеалізувати існуючий стан речей: геополітичні виклики, недосконалість регіональної і національної системи запобігання злочинам перетворюють прикордонні регіони Півдня України на зону, сприятливу для протиправної діяльності представників злочинного світу.

За даними, які наводить І.М. Чекмарьова, на прикордонних територіях Причорноморської групи регіонів спостерігається значне погіршення кількісно-

якісних показників злочинності. Наприклад, якщо в період з 2012 по 2016 рр. в середньому по Україні відбулося зростання злочинності на +15% (з 504 027 до 592 604 злочини), то в Одеській області на +30% (з 24 474 до 34 650), у Миколаївській – на +35% (з 10 310 до 15 696) й у Херсонській на +28% (з 11 452 до 15 696). Негативною динамікою характеризувалася й інтенсивність злочинності на 100 тис. населення. Тільки в 2016 році порівняно до 2012 року це зростання відбулося більше ніж на третину: у Миколаївській області з 879 до 1363 (+36%); в Одеській області з 1027 до 1453 (+30%); у Херсонській області з 1063 до 1485 (+29%), що значно перевищує середні українські показники, де зростання інтенсивності злочинності відбулося з 1110 до 1385 (+20%) (с. 14).

Зрозуміло, що на цьому тлі вигідно виглядає дисертація І.М. Чекмарьової, присвячена теоретичному узагальненню та розв'язанню практичних проблем запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України.

Необхідність у здійсненні подібного наукового дослідження обумовлена перш за все тим, що теоретичні і практичні положення феномена злочинності, її детермінації та запобігання у прикордонних регіонах Південної України вивчалися фрагментарно, цьому напрямку присвячені лише епізодичні дослідження. У комплексі теоретична та практична важливість розв'язуваних проблем, спрямованість рекомендацій, сформульованих автором, характер і значущість обговорюваних питань, а також не розробленість проблеми в юридичній літературі й обумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність забезпечується кількома чинниками – широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази, критичним аналізом матеріалів правозастосовної практики, веденням коректної полеміки, вдалою і продуманою логікою викладення матеріалу, яка дозволила авторці повністю виконати поставлені перед собою задачі (с. 16-17).

Так, запропоновані авторкою загально-соціальні заходи запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України (які ретельно і всебічно розроблено у розділі 3.1 дисертації) засновані на кримінологічних особливостях злочинності у прикордонних регіонах Півдня України (до яких вчена віднесла: 1) особливості регіонального структурного розподілу злочинності; 2) відмінності в динамічних змінах злочинності; 3) більша, порівняно з іншими регіонами інтенсивність злочинності; 4) підвищений рівень латентності регіональної злочинності; 5) відмінності у характері злочинності; 6) наявність сезонного коливання рівня злочинності; 7) особливий «кримінологічний набір» домінуючих видів злочинності, залежний від географічного розташуванням регіону, його природно-рекреаційної специфіки, виробничої сфери, видових ознак території (курорт, прикордоння, припортова зона, морський район тощо)) (розділ 2.1 дисертації).

Сформульовані автором у науковій роботі основні положення, висновки та рекомендації, в тому числі й ті, що віднесені нею до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості. Це стало можливим завдяки використанню широкого кола наукової вітчизняної та зарубіжної літератури (367 найменувань), результатів емпіричних досліджень.

Рецензована дисертація та її автореферат мають достатньо високий науковий апарат, матеріал викладений чітко, доступно і юридично грамотно. Позиції, які відстоює автор, ґрунтуються на наявних досягненнях кримінологічної та кримінально-правової доктрини України, положеннях суміжних дисциплін. Запропоновані автором наукового дослідження висновки та пропозиції, підтверджуються фактами, критичним аналізом нормативних приписів законодавства, і висловленими в юридичній літературі позиціями вчених юристів з даного питання.

Позитивно оцінюючи актуальність дослідження І.М. Чекмарьової, необхідно також відзначити, що тема дисертації відповідає п. 5.2. «Кримінологічна характеристика злочинності в Україні, регіональні (територіальні) її особливості» додатку 5 Наказу МВС України від 16.03.2015 року № 275 «Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років». Роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ на 2014-2019 роки «Теоретичні та практичні проблеми протидії злочинності: кримінально-правові та кримінологічні аспекти» (державний реєстраційний номер 0114U004017).

Як вбачається з тексту дисертації І.М. Чекмарьова є сумлінним науковцем, який вмів логічно викладати та аналізувати теоретичний, практичний і законодавчий матеріал, формулювати виважені та узагальнені висновки, застосовувати різноманітні **методи наукового пізнання**. Методологічною основою дослідження визначено основні положення матеріалістичної діалектики та логіки в їхній єдності розвитку, взаємозв'язку та взаємовпливі. За допомогою системно-структурного методу досліджено систему функціонування злочинності у прикордонних регіонах, закономірності її змін і детермінацію та організацію її запобігання. Історичний метод дав змогу простежити стан наукової розробки питань щодо підходів у розумінні феномену регіональної злочинності, закономірностей її кількісних та якісних змін у прикордонних регіонах Півдня України в нерозривному зв'язку з особливостями розвитку кримінального законодавства, соціальними, економічними, демографічними, психологічними й іншими процесами, які відбувались протягом усієї історії розвитку держави та права України. Логіко-нормативний метод використано для аналізу функцій, завдань і повноважень суб'єктів запобігання злочинності. Соціологічні методи дослідження (анкетування, опитування) використано для вивчення думки фахівців відносно розглянутих проблемних питань. Структурно-логічний метод застосовано для визначення основних напрямків удосконалення й оптимізації організації та здійснення запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України. Порівняльно-правовий (компаративістський) метод дав змогу виявити позитивний досвід правового забезпечення запобігання регіональної злочинності в інших країнах. Статистичний метод і моделювання – під час вивчення емпіричних даних закономірностей змін кількісно-якісних показників злочинності в регіонах, соціально-демографічних і економічних даних під час отримання математичного підґрунтя опрацювання результатів опитування, анкетування, вивчення матеріалів вироків кримінальних проваджень та обґрунтування загальних висновків за підрозділами дисертації.

Це дозволило авторці розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства

та правозастосовної практики у аналізованій сфері.

Оригінальні 32 (!) додатки (с. 259–307) є доволі інформативними, «працюють» на основну ідею дисертаційного дослідження і водночас дозволяють не загромаджувати текст відомостями, які спроможні відвернути увагу від ходу думки здобувача.

Потужною виглядає емпірична база дослідження, яку становлять дані кримінально-правової статистики МВС та Генеральної прокуратури України про стан та структуру злочинності і злочинців в Україні за 2007–2016 рр.; дані судової статистики за 2012 – 2016 рр.; офіційні статистичні дані щодо основних економічних, соціальних, демографічних процесів в Україні за 2007–2016 рр.; результати вивчення 300 вироків за матеріалами кримінальних проваджень (справ), розглянутих судами Миколаївської, Одеської та Херсонської областей у 2012–2016 рр.; матеріали інтерв'ювання, анкетування й опитування 325 фахівців, які безпосередньо займаються запобіганням злочинності на території Одеської, Миколаївської та Херсонської областей; 185 повідомлень на інформаційних Інтернет-порталах за 2014-2016 рр. (с. 18).

Взагалі використання емпіричних матеріалів заслуговує схвальної оцінки. По-перше, текст дисертації містить значну кількість посилань на конкретні процесуальні акти правозастосування, за допомогою яких вдало ілюструються законодавчі і теоретичні положення. По-друге, використання матеріалів правозастосовної практики набуло у дисертації вигляду узагальненого аналізу відповідних матеріалів та оперування одержаними внаслідок цього аналізу даними у підтвердження обстоюваних підходів.

Дисертація є самостійним дослідженням. Її зміст і висновки оприлюднені в 14 наукових працях, з яких: 4 – статті в наукових фахових виданнях України, 1 – стаття в зарубіжному виданні, 9 – матеріали конференцій.

Практичне значення одержаних результатів у законотворчій, правозастосовній, науково-дослідній діяльності, навчальному процесі висвітлене у дисертації (с. 21-22) і сумнівів не викликає.

Визначаючи наукову новизну рецензованої роботи, слід вказати, що вона є першим комплексним монографічним дослідженням, у якому надано загальну кримінологічну характеристику, систему детермінації та запропоновано заходи запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України.

До положень дисертації, що мають елементи новизни належать, зокрема, такі результати дослідження:

1) автором здійснено дослідження кількісно-якісних параметрів злочинності у прикордонних регіонах Півдня України як специфічного феномену і об'єкта кримінологічного дослідження, охарактеризовано її основні елементи і критерії просторово-часових меж; надано комплексну кримінологічну характеристику злочинності у прикордонних регіонах Півдня України (за матеріалами Одеської, Миколаївської, Херсонської та ін. областей), у результаті чого зафіксовано територіальні особливості злочинності, стабільно складну кримінологічну обстановку у Причорноморському прикордонні України; встановлено високий рівень та інтенсивність злочинності, її негативну динаміку з тенденціями до зростання, високу латентність, ускладнену озброєними груповими і організованими формами кримінальної активності, підсилену тиском різних видів транскордонної

злочинності (с. 75-97). Цю частину проведеного дослідження було покладено в основу третього розділу дисертації, присвяченого питанням запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України (с. 144-202);

2) виявлено специфіку кримінологічної характеристики осіб, які вчинили злочини у прикордонних регіонах Півдня України, які визначаються збільшенням злочинної активності незайнятих осіб молодого віку (від 18 до 40 років – 66%), переважно, чоловічої статі; зростанням рецидиву злочинів, групових та озброєних форм протиправної поведінки; діяльність злочинців найчастіше супроводжується не виправданою жорстокістю та надмірною агресією, часто пов'язана із міжрегіональною та міжкордонною міграцією (с. 98-115);

3) здобувачем також вперше розроблено комплекс заходів для удосконалення системи запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України на основі використання сучасних досягнень науки і техніки, соціального управління; запропоновано систему заходів протидії злочинності заснованих на принципах індивідуалізації, диференціації та їх конкретизації з урахуванням специфіки соціально-кримінологічної обстановки прикордонних регіонів Півдня України. Перевага надається загальносоціальним – некаральним заходам, спрямованим на формування виваженої регіональної прикордонної кримінологічної та соціально-психологічної політики; удосконалення спеціально-кримінологічного запобігання шляхом забезпечення ефективного контролю за кордоном та регіональним кримінологічним середовищем, використання засобів кримінально-правового, кримінологічного та науково-технічного характеру.

Заслуговує на особливу увагу сформована авторкою система методологічно значимих кількісно-якісних параметрів, які дозволяють в режимі моніторингу вивчати специфіку злочинності і її детермінацію в прикордонному регіоні, отримувати інформацію про сукупності типових злочинів та осіб, що їх вчиняють, окреслювати основні кримінологічні загрози й індикатори змін кримінологічної обстановки в межах конкретних територіально-просторових транскордонних систем.

Положення, які висуваються на захист (с. 18–21), загалом вдало структуровані дисертантом відповідно до встановлених вимог, є новими або містять значну частку новизни.

Автореферат дисертації відображає зміст основних положень дисертації.

Однак, кожній науковій праці, а тим більше такій як дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, в тій чи іншій мірі, притаманні також риси дискусійності, неточності положень і висновків. Окремим з них вочевидь бракує достатньої аргументованості, глибини дослідження, інші з них наділені надмірною категоричністю, що обумовлює необхідність їх додаткового пояснення з боку дисертанта. Знову ж таки, є можливість висловити дисертантові поради методичного характеру. Тому загальна позитивна оцінка дисертації не виключає деяких зауважень і побажань, які носять рекомендаційний характер і можуть бути використані авторкою у подальших наукових дослідженнях. Перейдемо безпосередньо до них.

1. Як молодий дослідник, в деяких положеннях дисертації авторка допускає надмірне теоретизування з приводу значення кримінологічних та суміжних понять. Зокрема, на с. 58-63 дисертації дослідниця розгортає теоретизування з приводу

значення методології, розуміння понять методу, методики, дослідницького підходу; у підрозділі 2.1 доволі детально розкривається значення термінів «кримінологічний аналіз», «кримінологічна характеристика», «кримінологічна оцінка» тощо (с. 75-79).

Вважаємо, що подібне теоретизування в межах кандидатської дисертації є зайвим, оскільки усі «крапки над "і"» розставлено у фундаментальних працях з кримінології, авторами яких є А.М. Бабенко, О.М. Бандурка, В.В. Голина, С.Ф. Денисов, О.М. Джужа, О.Г. Колб, О.М. Литвинов, В.І. Шакур. Тим більше, що за основу все одно дисертантка обирає методологічний підхід та визначення базових понять дослідження, що розроблені та запропоновані професором А.М. Бабенком.

2. Розглядаючи питання стану наукової розробки проблем регіональних особливостей злочинності здобувачка доволі поверхово, майже оминаючи (на 4 сторінках) висвітлює історію розвитку вчень або досліджень про регіональні особливості злочинності. Зрозуміло, що зануритись в багатогранні історичні аспекти протидії злочинності на Півдні нашої держави нелегко, однак дисертантка мала би відзначити особливості розвитку вчень про злочинність у цьому регіоні, на тих територіях, які зараз відносяться до цієї частини України.

3. У дисертації копітко аналізується і кримінологічно грамотно інтерпретуються підходи вчених до розуміння окремих методів регіонального кримінологічного дослідження. У підрозділі 1.3 дисертації дисертанткою обґрунтовується, що методологія дослідження має будуватися на основі використання всього арсеналу сучасних методів наукового дослідження на основі комплексного використання сукупності підходів кримінологічних досліджень: загальних, загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціальних методів дослідження.

Однак, розуміння окремих методів дослідження є певною мірою викривленим. Так, І.М. Чекмарьова на с. 69 дисертації зазначає, що «метод порівняльного аналізу (компаративістський) полягає в тому, щоб виявити і дослідити загальні й особливі елементи регіональної системи злочинності, їх взаємозв'язки, особливості зв'язків та функціонування. Цей метод нами використовувався на усіх етапах дисертаційного дослідження, оскільки емпіричний та теоретичний матеріал через нерозробленість тематики, потребував проведення порівняльного аналізу з результатами фахівців із інших галузей наук (регіоналістики, регіональної економіки, соціально-економічної географії тощо), які працювали у цьому напрямку».

Хотів би наголосити, що у зазначеному дисертанткою значенні використовується саме метод порівняльного аналізу, а не компаративістський метод, оскільки основою ідеї правової компаративістики є твердження про можливість запозичення більш якісних юридичних норм у правові реалії певної держави, суспільства. Застосування методу компаративістики спрямоване на те, щоб більш ефективні правові норми і рішення продовжували діяти та запозичувались іншими державами, а менш ефективні – мають зникати шляхом їх усунення або вдосконалення.

4. За визначенням вчених, проблема особи злочинця є однією з основних і водночас найбільш складних проблем кримінології (Даньшин І. Н. *Общетеоретические проблемы криминологии* : монографія / І. Н. Даньшин. – Харьков : Прапор, 2005. – 224 с.; Закалюк А. П. *Курс сучасної української*

кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с. та ін.). Варто зауважити, що складність проявляється як у визначенні загального портрету злочинця, так і особи, яка вчинила злочин конкретного спрямування (насильницький, корисливий, службовий тощо). Якісний кримінологічний портрет, так само як і типологія злочинця – це можуть бути окремі дослідження.

Одну із задач дослідження авторкою визначено так: «виявити кримінологічні властивості осіб, які вчиняють злочини у прикордонних регіонах Півдня України». Зазначена задача вирішується у підрозділі 2.2 дисертації, який має назву «Специфіка кримінологічної характеристики осіб, які вчинили злочини у прикордонних регіонах Півдня України». Як бачимо, здобувачка звузила категорію кримінологічних особливостей до специфіки кримінологічної характеристики. Як вбачається, з урахуванням вищезазначеного, мова йде лише про окремі риси та властивості особи.

Більш того, запропоноване автором положення новизни, що визначає специфіку кримінологічної характеристики осіб, які вчинили злочини у прикордонних регіонах Півдня України (с. 19-20), видається занадто загальним, під нього підпадає надто велика кількість осіб (за великим рахунком лише одна особливість, що визначена словосполученням «часто пов'язана із міжрегіональною та міжкордонною міграцією» привертає увагу до того, що досліджується прикордонний регіон).

Переконаний, що здійснивши такий глобальний труд, авторка у подальших свої працях більш детально розкриє кримінологічну характеристику осіб, які вчинили злочини у прикордонних регіонах Півдня України, можливо, сформує їх кримінологічний портрет, виокремить типи (з урахуванням таких важливих показників, як види злочинів за ступенем тяжкості, за спрямованістю і за характером злочинного діяння).

5. Останнє зауваження стосується певних недоліків оформлення автореферату дисертації та самого рукопису.

Нажаль, окремі положення наукової новизни сформульовані автором у виді анотацій, що не дає можливості якісно оцінити її внесок у кримінологічну науку України. Так, наприклад, на с. 20 дисертації (с. 7 автореферату) авторка зазначає, що нею «удосконалено сучасну концептуально-методологічну модель дослідження злочинності у прикордонних регіонах Причорномор'я України». Однак, у дисертації не знайшли свого відображення якою мірою та у чому саме удосконалено зазначену модель, що це за модель взагалі?

Однак, перелічені дискусійні позиції складають підґрунтя для подальших досліджень та продовження роботи по удосконаленню наукової думки, підтверджують творчий характер праці, яка добре підготовлена і належним чином оформлена. Зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на високий науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачкою. Слід констатувати, що дисертантка довела свою здатність самостійно здійснювати дослідження в галузі кримінології.

Все вищезазначене дає підставу для наступного узагальненого висновку: дисертаційне дослідження Чекмарьової Ірини Миколаївни на тему: «Запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України», відповідає науковій спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче

право. Воно є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для кримінології, – а саме здійснено теоретичне узагальнення та розв'язання практичних проблем запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України.

За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, рівнем наукової та практичної значущості отриманих результатів, а також за кількістю та обсягом публікацій дана робота відповідає всім вимогам пунктів 9, 11 і 12 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а автор дисертації – Чекмарьова Ірина Миколаївна – на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

Перший проректор

Донецького юридичного інституту МВС України,

доктор юридичних наук,

старший науковий співробітник

Є.С. Назимко

Підпис д.ю.н., с.н.с. Назимка Є.С. засвідчую:

**т.в.о. начальника відділу режимно-секретного
та документального забезпечення**

М.В. Яковлев

